

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

МАГДА Вікторія Анатоліївна

УДК 159.94: 159.947

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ У ПРАЦІВНИКІВ
АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ**

Спеціальність 19.00.09
«Психологія діяльності в особливих умовах»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків - 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному університеті цивільного захисту України, Міністерство надзвичайних ситуацій України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник **ОНИЩЕНКО Наталія Вікторівна**, Національний університет цивільного захисту України, науково-дослідна лабораторія екстремальної та кризової психології, старший науковий співробітник.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **МЕДВЕДЄВ Володимир Степанович**, Національна академія внутрішніх справ, МВС України, кафедра практичної психології навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби, професор кафедри;

кандидат психологічних наук, **КУФЛІЄВСЬКИЙ Андрій Станіславович**, Національний університет цивільного захисту України, соціально-психологічний факультет, начальник факультету.

Захист відбудеться «17» березня 2011 р. о 10:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 в Національному університеті цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023.

Автореферат розісланий «16» лютого 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук, доцент

В.Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалізацію найголовніших життєво важливих інтересів у галузі захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій природного, техногенного та соціального походження покликані виконувати фахівці Міністерства надзвичайних ситуацій України. Їх діяльність завжди супроводжується надсильними стресогенними факторами, які чинять негативний вплив на особистість рятувальника. Зниження ступеню власної відповідальності, втрата альтруїзму, емоційне вигорання є найпоказовішими особистісними змінами у фахівців-рятувальників, які свідчать про наявність у них професійних деформаційних змін. Про це говорять і сухі цифри статистики. Так, щорічно близько 145 офіцерів звільняється з МНС за власним бажанням, приблизно 80 осіб – через хворобу, близько 170 фахівців переводяться в інші підрозділи МНС України. Також щорічно зростає кількість нещасних випадків серед особового складу аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Проблема професійної деформації працівників екстремального профілю є провідною в межах основних проблем психології праці, інженерної психології, юридичної та військової психології, а також психології діяльності в особливих умовах. Однак до цього часу проблема професійної деформації фахівців Міністерства надзвичайних ситуацій України не стала предметом окремого дослідження. Необхідність наукової розробки даного питання зумовлена практичними запитами та потребами системи МНС України, більшість підрозділів якої функціонують на основі застарілих форм та методів роботи з особовим складом, а також логікою розвитку психологічної науки взагалі та психології діяльності в особливих умовах зокрема.

Отже, *актуальність дослідження* зумовлена:

- вимогами держави та суспільства щодо підвищення рівня ефективності діяльності органів та підрозділів цивільного захисту з питань попередження виникнення надзвичайних ситуацій та своєчасної ліквідації її наслідків;
- зростаючим значенням проблеми професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в контексті ефективності діяльності з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також здійснення ряду заходів щодо збереження власного психічного здоров'я;
- необхідністю комплексного наукового аналізу факторів та чинників, які зумовлюють виникнення та розвиток професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України та реалізацією конкретних заходів, націлених на профілактику та корекцію різних проявів професійної деформації;
- недостатньою кількістю теоретичних і практичних досліджень особливостей прояву деформаційних ознак та розвитку професійної деформації серед працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукової та науково-організаційної діяльності Національного університету цивільного захисту України та пов'язана з реалізацією Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1156-р.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Національного університету цивільного захисту України (протокол № 11 від 31 травня 2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук АПН України (протокол № 5 від 15 червня 2010 р.).

Мета дослідження: на основі визначення специфіки професійної діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України дослідити особливості виникнення та характер прояву професійної деформації серед рятувальників.

Гіпотеза дослідження. В основу дослідження покладено припущення про те, що розвиток професійної деформації у рятувальника залежить від ступеня власної відповідальності фахівця за збереження життя та здоров'я інших людей.

Основні задачі дослідження:

- шляхом критичного аналізу відповідних наукових джерел розкрити сучасні підходи до вивчення проблеми професійної деформації фахівців екстремального профілю діяльності, у тому числі працівників МНС України;
- обґрунтувати комплекс методів та методик виявлення професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України;
- визначити ступінь відповідальності працівників аварійно-рятувальних підрозділів за збереження життя та здоров'я інших людей залежно від психологічної «вартості» різноманітних завдань за призначенням;
- дослідити виразність складових професійної деформації працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на макрорівні, посередньому та мікрорівні та встановити їх взаємовплив та взаємозв'язок;
- розробити прогностичну модель ризику виникнення професійної деформації у працівників АРП МНС України.

Об'єкт дослідження: професійна деформація особистості.

Предмет дослідження: специфіка прояву професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Методи дослідження. Для розв'язання сформульованих у роботі завдань та перевірки гіпотези було застосовано комплекс методів: *теоретичного* (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація отриманої інформації, інтерпретація даних) та *емпіричного дослідження* (анкетування, бесіда, спостереження, метод експертних оцінок, психодіагностичні методи з використанням інструментальних методик, тестів та опитувальників, *статистичні методи для*

обробки даних (отримані дані оброблено за допомогою статистичної програми «SPSS 17.00.» та пакета Microsoft Excel).

Психодіагностичне обстеження містило наступний комплекс методик: метод кольорових виборів «Модифікований восьмикольоровий тест М.Люшера» (для оцінки фахівцями специфіки неусвідомлюваного компоненту сприйняття власної професійної діяльності); 16-факторний опитувальник особистості Р. Кеттелла (для дослідження індивідуально-психологічних особливостей працівників); «Виявлення мотивів вибору професійної діяльності» (для вивчення особливостей мотиваційної сфери особистості, що вплинули на формування професійно важливих якостей працівників АРП МНС України); методика «Мотиваційний профіль особистості» (для вивчення мотиваційної структури особистості); «Дослідження тривожності» авт. Ч.Д. Спілберг, адаптований варіант Ю.Л. Ханіна (для вивчення особливостей емоційно-вольової сфери особистості рятувальників); «Дослідження особистісної тривожності» авт. Дж. Тейлор (для вивчення особливостей емоційно-вольової сфери працівників); методика «Рівень емоційного вигорання» авт. В.В. Бойко (для вивчення особливостей психоемоційного стану рятувальників); методика «Рівень професійного вигорання» авт. К.Маслач, С.Джексон, в адаптації Н.Є. Водоп'янової (для вивчення особливостей професійного виснаження працівників АРП); опитувальник «Діагностика особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» (для вивчення особливостей ціннісної сфери особистості); «Психогіометричний тест» авт. С.Делінгер (для дослідження поведінкових особливостей працівників АРП МНС України).

Наукова новизна роботи:

Вперше:

- здійснено інтегроване вивчення феномену професійної деформації серед працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України;
- встановлено взаємозв'язок між деформаційними змінами в структурі особистості рятувальника та специфічними особливостями його професійної діяльності;
- запропоновано прогностичну модель виникнення професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Уточнено та доповнено зміст понять «професійна деформація працівника МНС України», «емоційне вигорання рятувальника», «професійне вигорання фахівця АРП МНС України».

Дістали подальшого розвитку уявлення про сутність, ознаки та структуру професійної деформації фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у використанні отриманих даних у системі психологічного супроводу фахівців

аварійно-рятувальних підрозділів МНС України при виконанні професійних завдань за призначенням.

Отримані результати дозволяють прогнозувати особливості виникнення професійної деформації серед працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на етапі довгострокового психологічного прогнозу ефективності, успішності та надійності професійної діяльності фахівця АРП МНС України.

Крім того, отримані емпіричним шляхом результати та сформульовані на їх основі теоретичні висновки можуть бути використані при розробці рекомендацій та цільових програм щодо мінімізації негативних психологічних наслідків діяльності фахівців рятувальних підрозділів у надзвичайних ситуаціях, викликаних подіями техногенного, природного або соціального походження.

Впровадження результатів дослідження здійснено в систему професійно-психологічного відбору та професійно-психологічної підготовки фахівців аварійно-рятувальних підрозділів ГУ МНС України в Донецькій області (акт впровадження від 21.12.10.), в навчальний процес Макіївського економіко-гуманітарного інституту (акт впровадження від 11.01.11.), в систему професійно-психологічного відбору кандидатів до пожежно-рятувальних підрозділів Київського РВ ГУ МНС України в Харківській області (акт впровадження від 10.02.11.).

Особистий внесок здобувача. У матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій», написаних у співавторстві з Н.В. Оніщенко, автором окреслені та обґрунтовані актуальні проблеми психологічної роботи з персоналом екстремальних професій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження розглядались і обговорювались на засіданнях та наукових семінарах науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України.

Основні результати роботи та її окремі фрагменти викладались автором на 10 міжнародних, міжвузівських і регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах», (м. Київ, 2009 р.), «Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти», (м. Харків, 2009 р.), «Психологические технологии в экстремальных видах деятельности», (м. Донецьк, 2009 р.), «Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій», (м. Харків, 2009 р.), «Організація управління в надзвичайних ситуаціях», (м. Київ, 2009 р.), «Психологічні технології в екстремальних видах діяльності» (м. Донецьк, 2010 р.), «Сучасний стан розвитку екстремальної та кризової психології» (м. Харків, 2010 р.), «Коченовские чтения: психология и право в современной

России» (м. Москва, 2010 р.), «Проблеми психологічної безпеки особового складу сил охорони правопорядку під час підготовки та проведення Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році», (м. Харків, 2010 р.), «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України», (м. Харків, 2010 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено в 15 наукових працях, з них: 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях із психологічних наук, 9 – тез конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Обсяг основного змісту дисертації налічує 233 сторінок комп'ютерного тексту. Ілюстрований матеріал подано у 19 таблицях та 8 рисунках. Чотири додатки оформлені на 14 сторінках. 22 сторінки займає список використаних джерел (214 найменувань, з них 27 – іноземною мовою).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми дослідження та обраного напряму дисертаційної роботи, розкриває її об'єкт та предмет, головну мету і завдання, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну, теоретичне значення та практичну значущість роботи. Наведено відомості про особистий внесок автора, апробацію та впровадження результатів дослідження.

Перший розділ «Науково-історичні та теоретико-методологічні основи дослідження професійної деформації» містить психологічний аналіз феномену професійної деформації в сучасній загальносвітовій психологічній науці; тенденцій професійного розвитку особистості, що призводять до формування деформаційних змін; детермінант виникнення та розвитку професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Відзначено, що сучасні соціально-економічні умови професійної діяльності здатні формувати в особистості суспільно вагомі риси, сприяти її гармонізації, підвищувати рівень її соціальної адаптованості, але існує можливість і негативного впливу професійної діяльності на особистість фахівця. Специфічні зміни особистості визначаються змістом, організацією та умовами реалізації діяльності, поступово розвиваються, з часом закріплюються у відносно стійкі психологічні характеристики особистості та становлять ознаки професійної деформації.

У результаті аналізу відповідних літературних джерел, проведеного в межах дисертаційного дослідження, було встановлено, що проблема вивчення професійної деформації бере свої витoki з наукових досліджень зарубіжної психологічної науки, спрямованих на вивчення проблеми професійного стресу,

емоційного навантаження та емоційного вигорання персоналу професій системи «людина-людина». Взаємовплив особистості та професійної діяльності фахівців соціальних професій (вчителів, лікарів, психологів) носить складний та неоднозначний характер. Стосовно зазначених професій деформація проявляється в намаганні маніпулювати людьми, авторитарності, ригідності, некритичності (навіть на фоні високого професіоналізму) та суттєво знижує ефективність професійної діяльності працівника.

У межах професій екстремального профілю діяльності проблему професійної деформації найбільш детально досліджено серед фахівців органів внутрішніх справ. Професійну деформацію у зазначених працівників визначають як результат викривлення професійних та особистісних якостей під впливом негативних стрес-факторів діяльності та навколишнього середовища, що формуються пропорційно стажу роботи співробітника.

Шляхом критичного аналізу наукових джерел у межах дисертаційного дослідження визначено взаємозв'язок між поняттями «професійний стрес», «емоційне вигорання», «професійне вигорання», «професійна деформація». Так, професійний стрес можна представити як детермінанту професійної деформації особистості, при цьому емоційне вигорання та збереження захопленості роботою – це два полюси взаємин людини та професії в системі «людина-людина». Професійне вигорання у представників екстремальних професій являє собою початковий етап професійної деформації та часто призводить до того, що при високому ступені «вигорання» збільшується тенденція до професійної деформації.

Доведено, що специфіка професійної діяльності виступає найважливішим чинником формування деформаційних змін. Психоемоційні та фізіологічні навантаження, які зумовлені специфікою діяльності, сприяють розвитку професійної деформації особистості працівників професій екстремального профілю. Найбільш докладно професійну деформацію серед працівників екстремального профілю діяльності було досліджено у межах юридичної психології серед співробітників органів внутрішніх справ.

Обґрунтовано, що найбільший вплив на особливості формування та розвитку професійної деформації чинить специфіка самої діяльності. Основна специфічна відмінність професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів пов'язана з коефіцієнтом психологічної «вартості» працівника, який не обов'язково пропорційний його стажу роботи. Професійна діяльність рятувальників спрямована «на допомогу», основна мета їх діяльності полягає у рятуванні людського життя. У разі неможливості надати допомогу фахівці АРП відчують безпорадність, при цьому рівень власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей виступає основною специфічною відмінністю професійної діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів АРП МНС України, отже, є визначальним критерієм формування

деформаційних змін у її носіїв. При цьому зазначений критерій не обов'язково пропорційний стажу роботи фахівця, оскільки рятувальник навіть у молодому віці міг брати участь у надважкій професійній ситуації та зазнати значних деформаційних змін, оскільки коефіцієнт психологічної «вартості» його професійної діяльності виявився надто високим. Зниження ступеня власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей та втрата альтруїзму – фактори, що опосередковують виникнення професійної деформації рятувальників.

Інша, не менш важлива, специфічна відмінність професійної діяльності фахівців АРП пов'язана з розширенням межі класичного розподілу професійних сфер та віднесенням професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України до сфери «людина-техніка-людина», оскільки професійну діяльність рятувальника не можна зводити лише до виконання визначеної серії технічних операцій, тому що за цим стоїть надвисока мета й ціна його діяльності – рятування життя інших людей як найвищої цінності.

Враховуючи специфіку діяльності рятувальників, можна передбачити, що й деформаційні процеси в її носіїв, викликані впливом цієї діяльності, будуть відрізнятися певними особливостями.

За результатами проведеного теоретичного аналізу сформульовано визначення професійної деформації в контексті специфіки діяльності МНС як комплекс взаємопов'язаних змін окремих якостей та особистості в цілому, який залежить від ступеня відповідальності працівників МНС за життя інших людей.

Запропоновано вивчення особливостей професійної деформації у рятувальників на трьох рівнях, а саме:

1) рівні макроаналізу, на основі якого психологічну категорію професійної деформації можна охарактеризувати крізь специфіку професійної діяльності працівників АРП МНС України;

2) рівні посереднього аналізу, за результатами якого деформаційні зміни буде розкрито через індивідуально-особистісні характеристики фахівця;

3) рівні мікроаналізу, за допомогою якого на основі поведінкових особливостей працівників кожного конкретного виду діяльності в межах АРП МНС України буде розроблено алгоритм прогнозу виникнення професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

У другому розділі «**Організація та методи емпіричного дослідження**» розроблено модель дослідження соціально-психологічних особливостей професійної деформації фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. На основі даної моделі опрацьовано хід емпіричного дослідження, розроблено та обґрунтовано психодіагностичний комплекс вивчення особливостей професійної деформації у рятувальників.

Методологічною основою дослідження стало висунуте нами положення

про різні рівні аналізу механізмів розвитку професійних деформаційних змін у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, згідно з яким обґрунтовано три етапи емпіричного дослідження.

Перший етап присвячено дослідженню професійної деформації у працівників АРП МНС України на рівні макроаналізу крізь домінуючу специфічну відмінність професійної діяльності працівників АРП МНС України – ступінь власної відповідальності рятувальників за збереження життя та здоров'я інших людей.

Другий етап роботи було спрямовано на вивчення особливостей професійної деформації на рівні посереднього аналізу, а саме – комплексне дослідження деформаційних змін з урахуванням індивідуальних характеристик фахівців АРП МНС України.

Третій етап присвячено вивченню прояву професійної деформації на рівні мікроаналізу, у межах якого було досліджено психоемоційний стан працівників АРП МНС України з урахуванням неусвідомленого вибору типових форм поведінки.

Дослідницьку роботу проведено на базі аварійно-рятувальних підрозділів ГУ МНС України в Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Чернігівській областях. У дослідженні взяли участь працівники 4 підрозділів МНС України у кількості 230 осіб:

- 1) працівники аварійно-рятувальних підрозділів МНС України;
- 2) працівники пожежно-рятувальних підрозділів МНС України;
- 3) працівники піротехнічних підрозділів МНС України;
- 4) працівники водолазних формувань МНС України.

З метою дослідження статистичних відмінностей показників, що зумовлюють виникнення професійної деформації на макрорівні, рівні посереднього аналізу та мікрорівні, вибірку було розподілено на 2 групи відповідно до специфіки діяльності фахівців АРП МНС України – з більшим та меншим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей відповідно. До першої групи увійшли працівники пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України (54,68%); до другої групи – працівники аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів МНС України (45,32%).

При виборі методик дослідження враховано літературні дані про їх валідність, надійність та диференційованість для оцінки особистісно-середовищних факторів та психологічних особливостей особистості.

У третьому розділі «Психологічний аналіз особливостей професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України» наведено результати дослідження особливостей професійної деформації серед фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, що дозволило виділити специфічні особливості, характерні для кожного

конкретного виду діяльності, які створюють передумови розвитку професійної деформації на рівні макроаналізу, посереднього аналізу та мікроаналізу.

На рівні макроаналізу проведено аналіз нормативно-правового забезпечення кожного конкретного виду професійної діяльності у межах АРП МНС України та аналіз особливостей самосприйняття власної професії фахівцями. Встановлено, що найповніше реалізація базових потреб особистості (соціальних гарантій) регламентується чинним законодавством для працівників аварійно-рятувальних підрозділів, меншою мірою – для працівників піротехнічних підрозділів. Переживання фахівцем відчуття забезпечення державного соціального захисту відповідним чином характеризує внутрішній стан особистості у професії.

Працівники пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань утворюють групу з високим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей, при цьому нормативно-правове регулювання професійної діяльності водолазів не диференційоване, тобто специфіка їх діяльності не відображається в чинному законодавстві, хоча саме ці фахівці працюють у найбільш незвичних для людини ізоляційних умовах.

Недосконалість нормативно-правової бази, недостатній рівень забезпечення соціальних гарантій зумовлює найбільшу вразливість до формування деформаційних змін у працівників піротехнічних підрозділів та водолазних формувань МНС України, оскільки чинним законодавством не забезпечується у повній мірі реалізація їх базових потреб.

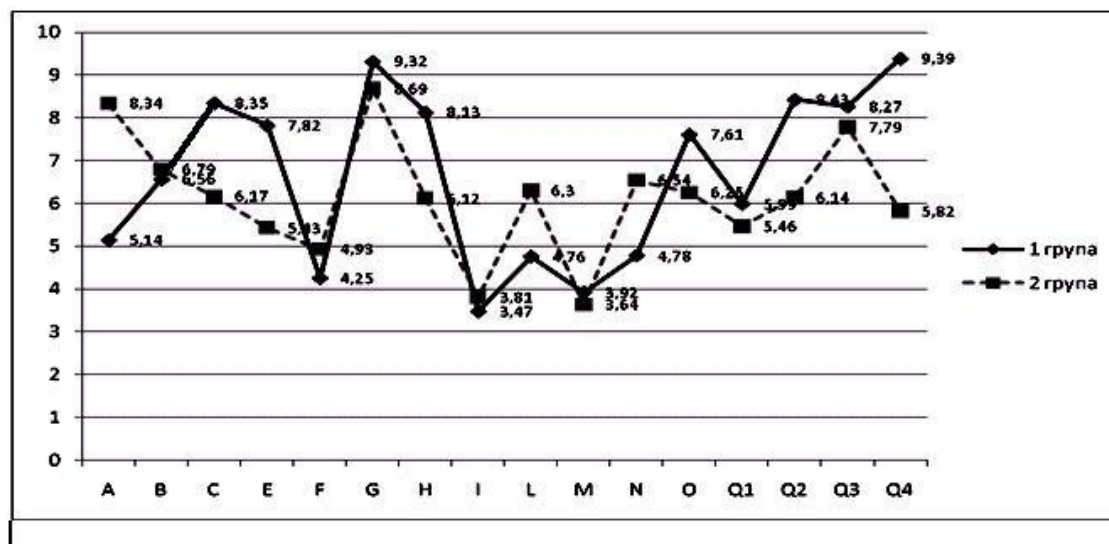
За результатами аналізу особливостей самосприйняття власної професійної діяльності у працівників пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України, у порівнянні з працівниками 2-ої групи, до складу якої увійшли працівники аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів МНС України, встановлено більш глибокі деформаційні зміни, які стосуються площини індивідуально-особистісних властивостей особистості. Це пов'язано зі специфікою діяльності, а саме – рівнем власної відповідальності фахівців за збереження життя і здоров'я інших людей. Специфічні особливості діяльності зумовлюють і характер ставлення фахівців до професійної діяльності на неусвідомлюваному рівні: основні деформаційні процеси фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань зафіксовано зокрема в емоційно-вольовій сфері у вигляді емоційної напруги.

Вивчення емоційного ставлення працівників АРП до професійної діяльності на основі їх неусвідомлюваного сприйняття власної професії дозволяє зробити висновок, що специфіка професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань зумовлює більш високий вираз у них базової потреби в задоволенні від результатів виконуваної діяльності, професійна деформація цих фахівців проявляється в гіпертрофованому відчутті необхідності схвалення та визнання з боку інших

стосовно результатів виконуваної діяльності, що підтверджується результатами контент-аналізу суб'єктивного тлумачення професійної деформації цими працівниками, коли деформаційні зміни полягають у тому, що виконання професійної діяльності наближається до місії. При цьому великого значення на неусвідомлюваному рівні фахівців аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів набуває емоційний фактор у стосунках з іншими, професійна деформація проявляється в загостренні потреби в душевному контакті з постраждалими, колегами, у разі відсутності щирості стосунків вони відчують внутрішній дискомфорт, який блокує потребу в ефективному виконанні завдань за призначенням.

Встановлено, що менший ступінь власної відповідальності за збереження життя інших людей працівників 2-ої групи зумовлює формування механізмів психологічного захисту в емоційно-вольовій сфері, які знижують ризик виникнення деформації, але недостатня активність, наполегливість та цілеспрямованість фахівців даної групи знижує також й опір шкідливим умовам діяльності, при цьому професійна деформація у них проявляється на соматичному рівні у вигляді професійних захворювань.

На рівні посереднього аналізу досліджено індивідуально-психологічні властивості фахівців, особливості мотиваційної та емоційно-вольової сфери рятувальників. Встановлено, що працівники аварійно-рятувальних підрозділів МНС України обох досліджуваних груп практично не відрізняються за показниками інтелектуального блоку (рис. 1.).

Рис. 1. Усереднені особистісні профілі в групах працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України

Основні відмінності особистісних показників зосереджено у характеристиках емоційно-вольової та поведінкової сфери фахівців АРП МНС

України, які й зумовлюють характер протікання у них професійних деформаційних змін.

Менший рівень власної відповідальності фахівців аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів сприяє загостренню особистісних якостей емоційно-вольової сфери та проявам конформізму у поведінковій сфері, у порівнянні з фахівцями пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України. Фахівці пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань характеризуються високим рівнем інтелектуального розвитку та консерватизму, при цьому вони не схильні до аналітичної діяльності, тому орієнтовані на зовнішню реальність. Їм більшою мірою характерна витриманість, емоційна зрілість, спокійність, стійкість в інтересах, працездатність. Такі фахівці здатні працювати на межі своїх можливостей, проявляючи найвищі моральні якості: альтруїзм, гуманність, відповідальність, при цьому, як уже зазначалося, вони більшою мірою орієнтовані на реальність. Окрему роль у структурі їх особистості відіграє тривожність, що у даних фахівців має вищий ступінь вияву, тому їм більш властиві такі якості, як: стурбованість, іпохондричність, сором'язливість, самобичування, почуття провини та невдоволення собою. Будь-які невдачі розглядаються ними як внутрішній конфлікт, тому вони схильні до напруженості, фрустрованості, роздратованості.

Фахівці аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів також характеризуються високим рівнем інтелектуального розвитку. В інтелектуальній сфері спостерігається оперативність мислення, високий рівень загальної культури, ерудованість. Вони схильні до більш динамічних змін у настрої, знаходяться під впливом почуттів, вони імпульсивніші, хоча при цьому значно легше переживають невдачі. Менший ступінь їх власної відповідальності проявляється в тому, що фахівці даної групи майже не переживають почуття провини та каяття в професійній діяльності, тому характеризуються більшою емоційною стійкістю, стресостійкістю та рівновагою. Працівники даної групи характеризуються підвищеною чутливістю до загрози, труднощами в прийнятті самостійних рішень, слабкою соціабельністю, автономністю в соціальній поведінці та намаганням перекласти відповідальність за власні помилки на оточуючих, хоча їм властива більша тактовна майстерність у стосунках з іншими, дипломатичність, емоційна витриманість, здатність знаходити вихід із складних ситуацій.

Основні відмінності мотиваційної структури працівників АРП МНС України полягають у наступному: мотиви обрання професійної діяльності у межах АРП МНС України працівниками аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів належать до внутрішньої мотивації; мотиваційний профіль реально існуючих мотивів характеризується більшою професійною спрямованістю, яка опосередковано визначає більш високий рівень усвідомлення професійного вибору та превалювання професійних інтересів над

позапрофесійними. У разі дисонансу між внутрішньою професійною спрямованістю та зовнішньою невідповідністю виникають деформаційні змінами у структурі особистості. Мотиви обрання професійної діяльності працівниками пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань поєднують у собі ознаки як внутрішньої, так і зовнішньої мотивації, що швидше приводить до формування в них першого етапу професійної деформації – емоційного, а потім і професійного вигорання.

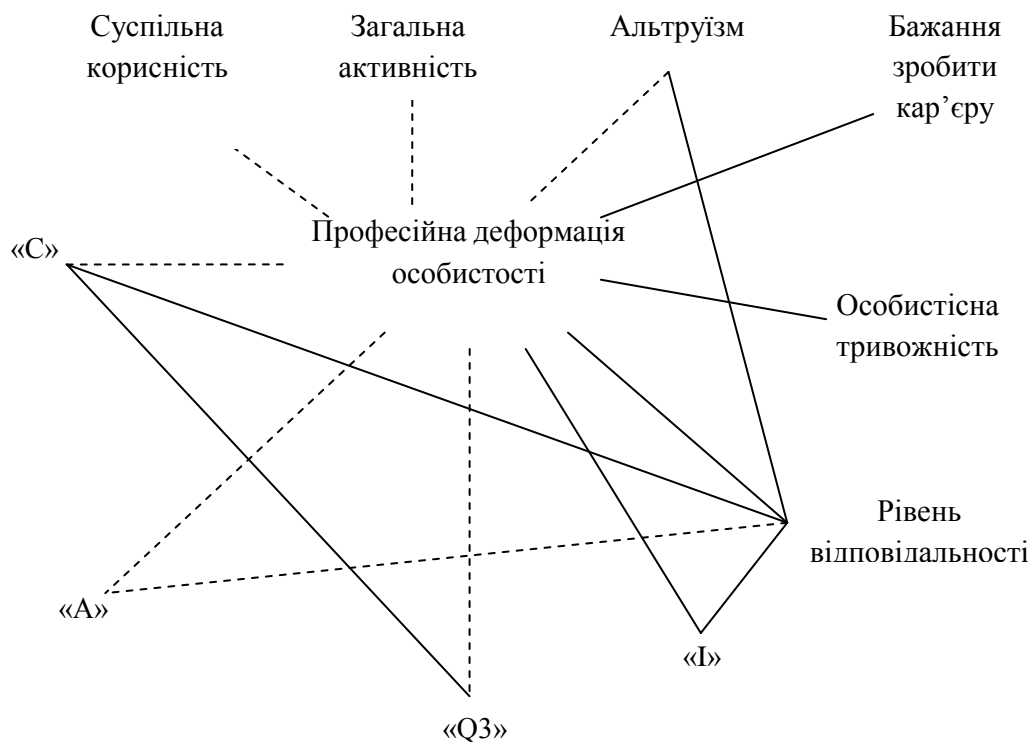
Дослідження особливостей емоційного та професійного вигорання працівників АРП МНС України з різним ступенем суб'єктивної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей показало, що емоційне вигорання виступає початковим етапом професійної деформації працівників АРП МНС України, воно є складовою професійного вигорання та характеризується прогресивно зростаючою тенденцією. Можна передбачити, що і деформаційні зміни особистості будуть розвиватися за аналогічною тенденцією та проявлятися переважно симптомами домінуючих фаз.

Початковий етап професійної деформації в групі працівників аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів представлено переважно симптомами фази «напруга» емоційного та професійного вигорання. Особистісна установка респондентів даної групи «егоїзм», з урахуванням меншого ступеня їх власної відповідальності, сприяє тому, що професійні деформаційні зміни у представників 2-ої групи проявляються у вигляді схильності до переживання тривоги та депресії.

Для фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань початковий етап професійної деформації представлений переважно фазою «виснаження». Особистісна установка цих фахівців «альтруїзм» з урахуванням високого ступеня власної відповідальності зумовлює появу особистісних змін у вигляді зниженого емоційного фону, симптомів депресії, відчуженості, апатії.

На рівні мікроаналізу досліджено особливості типових форм поведінки при виконанні завдань за призначенням працівників АРП МНС України. За результатами складено узагальнені індивідуально-психологічні характеристики працівників обох досліджуваних груп відповідно до рівня їх власної відповідальності. За результатами аналізу особливостей складених характеристик зроблено висновок, що деформаційні зміни фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України розвиваються з підвищеною інтенсивністю у порівнянні з фахівцями аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів, які характеризуються меншим ступенем власної відповідальності.

За результатами дослідження особливостей професійної деформації на трьох рівнях було побудовано кореляційну структуру психологічних особливостей (рис.2.), за допомогою якої виділено основні взаємозв'язки між компонентами професійної деформації у працівників АРП МНС України.

Примітка:

- — пряма кореляція;
- — зворотня кореляція.

Рис. 2. Структура взаємозв'язків психологічних компонентів, що визначають рівень професійної деформації

Визначено, що головними компонентами, які зумовлюють рівень та особливості розвитку професійної деформації фахівців АРП є показники емоційно-вольової сфери, мотиваційні складові та рівень власної відповідальності працівників. Професійно деформована особистість з високим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей, що відрізняє фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України, характеризується схильністю до хвилювань, частою зміною настрою, чуттєвістю до схвалень оточуючих, що пропорційно впливає на зниження рівня альтруїзму, як домінуючої установки ціннісної сфери працівників АРП МНС України. Високий рівень професійної деформації зумовлює труднощі у встановленні міжособистісних безпосередніх контактів, що, безумовно, ускладнює процес міжособистісної взаємодії у системі «людина-техніка-людина».

Кореляційна структура психологічних особливостей дозволила виділити основні взаємозв'язки між компонентами професійної деформації у працівників АРП МНС України та надала інформативний ресурс для розробки прогнозу виникнення і розвитку у рятувальників професійної деформації.

За отриманими результатами розроблено прогностичну модель виникнення у рятувальників професійної деформації (формула 1).

$$Y = \text{Constant} + 0,627(-C) + 0,766 I + 0,544 Q3 + 0,471 (-CK) + 0,671 OT + (1) + 0,268 (-AE) + e;$$

де: Y – рівень надійності професійної діяльності фахівців-рятувальників; Constant = 34,96; e – помилка прогнозування; C – емоційна стійкість; I – жорстокість – чуттєвість; Q3 – самоконтроль; CK – суспільна корисність; OT – особистісна тривожність; AE – альтруїзм-егоїзм.

Доведено, що психологічна надійність фахівців-рятувальників, у першу чергу, залежить від показників емоційно-вольової сфери, а саме – особистісної тривожності, емоційної стійкості, самоконтролю; індивідуально-особистісних показників – жорстокості – чуттєвості, суспільної корисності та особистісної установки «альтруїзм-егоїзм».

Зазначені компоненти слід сприймати як визначальні у процесі прогнозування виникнення професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України під впливом умов професійної діяльності.

Встановлено, що професійній деформації будуть скоріше піддаватися его-слабкі працівники, у яких вже на етапі профвідбору проявляється швидке роздратовування, незадоволеність власним життям, здоров'ям, нестабільність інтересів, низька толерантність до фрустрації. Деформаційні зміни швидше торкнуться осіб з природно низьким рівнем емоційності, при цьому, їх досить легко відрізнити навіть по зовнішнім ознакам: вони фізично більш розвинені, мають атлетичну будову тіла, рідко хворіють, зовні більш агресивні у порівнянні з високо емоційними особами. Швидше за інших розвитку професійної деформації будуть піддаватися працівники з низьким самоконтролем, тобто ті, діяльність яких неупорядкована та імпульсивна. З цього боку, розвиток вольових характеристик особистості виступає однією з найбільш важливих складових для прогнозу успішності професійної діяльності. Він позитивно пов'язаний із частотою вибору у лідери та ступенем активності у вирішенні групових проблем. Важливим етапом у розрахунку вірогідності формування професійної деформації кандидатів до АРП МНС України виступає адекватне виявлення їх професійних мотивів та схильностей. Якщо мотив приносити користь суспільству не має значної суб'єктивної ваги для працівника, то ризик виникнення емоційного вигорання як початкового етапу професійної деформації – неминучий. Стан постійної напруги емоційно-вольової сфери сприяє негативним змінам і у ціннісній сфері особистості – деформується установка «на допомогу», що є типовою для професійної діяльності рятувальника, відповідно, знижується рівень альтруїзму. Врахування

зазначених особливостей сприяє мінімізації ризику виникнення особистісних деформаційних змін у фахівців АРП МНС України.

Таким чином, найбільш впливовими компонентами, які здебільшого обумовлюють прогностичну цінність визначення виникнення професійної деформації є емоційно-вольовий та мотиваційний блоки. Розробка математичної моделі виникнення і розвитку у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України професійної деформації надає можливість для розрахунку рівня надійності професійної діяльності фахівців-рятувальників ще на етапі професійно-психологічного відбору.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, що полягає в розкритті особливостей професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

1. На основі аналізу наукових джерел було розглянуто підходи до вивчення професійної деформації у працівників соціальних професій, фахівців екстремального профілю діяльності, в тому числі фахівців МНС України. Встановлено, що на формування та розвиток професійної деформації найбільший вплив чинить специфіка самої діяльності.

Специфічною особливістю професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, яка відрізняє її від інших професій екстремального профілю діяльності, визначено рівень власної відповідальності рятувальників за збереження життя та здоров'я інших людей, який зумовлює особливості виникнення та розвитку в даних фахівців професійної деформації.

Важливою відмінністю професійної діяльності фахівців АРП виступає розширення межі класичного розподілу професійних сфер та віднесення професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України до сфери «людина-техніка-людина». Тому психологічну категорію професійної деформації в межах діяльності МНС визначено як комплекс взаємопов'язаних змін окремих якостей та особистості в цілому, що залежить від ступеня власної відповідальності фахівців АРП МНС за збереження життя та здоров'я життя інших людей.

2. З метою реалізації завдань дисертаційної роботи розроблено модель дослідження соціально-психологічних особливостей професійної деформації фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. На основі даної моделі опрацьовано структуру емпіричного дослідження, розроблено та обґрунтовано психодіагностичний комплекс вивчення особливостей професійної деформації у рятувальників.

Вивчення особливостей професійної деформації проведено на трьох рівнях:

- рівні макроаналізу, що характеризує особливості деформаційних змін у рятувальників на основі домінуючої специфічної відмінності професійної

діяльності працівників АРП МНС України (ступеня власної відповідальності рятувальників за збереження життя та здоров'я інших людей);

- рівні посереднього аналізу, в основі якого постає комплексне дослідження деформаційних змін з урахуванням індивідуально-особистісних характеристик фахівців АРП МНС України;

- рівні мікроаналізу, що характеризує професійну деформацію на основі поведінкових особливостей рятувальників.

3. Дослідження особливостей професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів проведено в межах двох груп, розподіл яких відбувся згідно із заздалегідь визначеним коефіцієнтом психологічної «вартості» конкретного виду діяльності (з більшим та меншим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей відповідно).

4. Виділено специфічні особливості, характерні для кожного конкретного виду діяльності, які створюють передумови розвитку професійної деформації на рівні макроаналізу, посереднього аналізу та мікроаналізу.

На рівні макроаналізу проаналізовано вплив суб'єктивних чинників професійної діяльності, які створюють передумови формування деформаційних змін. Недосконалість нормативно-правового забезпечення, недостатній рівень забезпечення соціальних гарантій зумовлює найбільшу вразливість до формування деформаційних змін у фахівців піротехнічних підрозділів та водолазних формувань МНС України, оскільки чинним законодавством не забезпечується повною мірою реалізація їх базових потреб.

На основі аналізу особливостей самосприйняття власної професійної діяльності встановлено, що більш глибокі деформаційні зміни, які стосуються площини індивідуально-особистісних характеристик особистості, характерні для працівників з вищим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей. Менший ступінь власної відповідальності працівників аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів зумовлює формування механізмів психологічного захисту в емоційно-вольовій сфері, що знижує ризик виникнення деформації, але, поряд з цим, у них також знижується й опір шкідливим умовам праці, при цьому професійна деформація проявляється на соматичному рівні у вигляді професійних захворювань.

На рівні посереднього аналізу встановлено, що основні відмінності особистісних показників зосереджені в характеристиках емоційно-вольової та поведінкової сфери фахівців АРП МНС України, які й зумовлюють характер протікання в них професійних деформаційних змін. Менший рівень власної відповідальності фахівців аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів сприяє загостренню особистісних якостей емоційно-вольової сфери та проявам конформізму в поведінковій сфері, в порівнянні з фахівцями пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України. Особливості мотиваційної сфери фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних

формувань сприяють більш інтенсивному формуванню в них першого етапу професійної деформації – емоційного, а потім і професійного вигорання.

На рівні мікроаналізу вищий ступінь власної відповідальності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань МНС України зумовлює розвиток у них деформаційних змін з підвищеною інтенсивністю, у порівнянні з фахівцями аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів МНС України, які характеризуються меншим рівнем власної відповідальності.

5. На основі визначення основних взаємозв'язків між компонентами професійної деформації в працівників АРП МНС України розроблено прогностичну модель виникнення у рятувальників професійної деформації. За результатами розробленого алгоритму доведено, що психологічна надійність фахівців-рятувальників, у першу чергу, залежить від показників емоційно-вольової сфери (особистісної тривожності, емоційної стійкості, самоконтролю) та індивідуально-особистісних показників (жорстокості - чуттєвості, суспільної корисності та особистісної установки «альтруїзм-егоїзм»). Зазначені компоненти слід сприймати як визначальні в процесі прогнозування виникнення професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України під впливом умов професійної діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів заявленої проблеми. **Перспективними напрямками подальших наукових пошуків** є розробка диференційованих програм психопрофілактики професійної деформації у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на перших етапах їх професіоналізації. Програма профілактики повинна бути створена на основі розробленої прогностичної моделі виникнення у рятувальників професійної деформації з урахуванням специфіки кожного конкретного виду діяльності у межах АРП МНС України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Магда В.А. Аналіз тенденцій професійного розвитку працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України у контексті попередження розвитку професійної деформації / В.А. Магда // Проблеми психологічної безпеки особового складу сил охорони правопорядку під час підготовки та проведення Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 листопада 2010р.) - Х.: Академія внутрішніх військ України, 2010. – С. 188-191.

2. Магда В.А. Гендерний аспект професійного відбору фахівців екстремальних видів діяльності / В.А. Магда // Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 квітня 2009 р.) – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту, 2009. – С. 56-58.

3. Магда В.А. Дослідження «коефіцієнту емоційної насиченості діяльності» як визначального критерію професійної деформації в діяльності

фахівців МНС / В.А. Магда // Вісник національної академії державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького Сер.: Педагогіка і психологія: [збірник наукових праць]: - м. Хмельницький, 2010. – С. 204-207.

4. Магда В.А. Дослідження проявів професійної деформації керівного складу ОВС крізь призму самосприйняття власної особистості / В.А. Магда // Вісник національної академії оборони України Сер.: Педагогіка і психологія: [збірник наукових праць]: - К.: НАОУ, 2010. - Вип.1 (14). – С. 146-151.

5. Магда В.А. Зміни в структурі професійної мотивації керівного складу органів внутрішніх справ як фактор розвитку професійної деформації / В.А. Магда // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. - №857 Серія «Психологія», Випуск 42, Харків, 2009. – С. 122-127.

6. Магда В.А. Емоційне вигоряння як прояв професійної деформації фахівців екстремального профілю діяльності / В.А. Магда // Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 24 квітня 2009р.) – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр.справ, 2009. – С. 278-282.

7. Магда В.А. Особенности деятельности психолога-практика в экстремальных условиях / В.А. Магда // Психологические технологии в экстремальных видах деятельности: материалы V Международной научно-практической конференции (г. Донецк, 28-29 мая 2009 г.) – Донецк, Донецкий юридический институт ЛГУВД им. Э.А Дидоренко, 2009. – С. 347-349.

8. Магда В.А. Особливості взаємозв'язку мотивації вибору професії рятувальника і локусу контролю особистості та їх вплив на розвиток професійної деформації працівників МНС / В.А. Магда // Сучасний стан розвитку екстремальної та кризової психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18 листопада 2010 р.), Харків, Харківський національний університет цивільного захисту України, 2010. – С.310-319.

9. Магда В.А. Особливості психологічної готовності фахівців в екстремальних умовах / В.А. Магда // Організація управління в надзвичайних ситуаціях: матеріали 11 Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Київ, 30 листопада 2009 р.) - К.: ІДУЦЗ УЦЗУ, 2009. – С. 347-349.

10. Магда В.А. Особливості сприйняття власної професії як один з чинників формування професійної деформації фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України / В.А. Магда // Вісник ХПНУ Г.С. Сковороди. Психологія. - Харків: ХПНУ, 2010. – С. 96-109.

11. Магда В.А. Прояви професійної деформації працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України з урахуванням особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» / В.А. Магда // Актуальні пророблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 19 листопада 2010 р.)- Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр.справ, 2010.- С. 113-117.

12. Магда В.А. Психологічна безпека фахівців ризиконебезпечних професій як механізм профілактики професійної деформації / Н.В. Оніщенко, В.А. Магда // Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18 листопада 2009 р.) - Х.: Академія внутрішніх військ України, 2009. – С. 213-216.

13. Магда В.А. Психологические особенности профессиональной деформации специалистов экстремального профиля деятельности / В.А. Магда // Психология и право в современной России: материалы Всероссийской конференции по юридической психологии с международным участием (г.Москва, 14-16 октября 2010 г.) - Москва, Московский городской психолого-педагогический университет совместно с Государственным научным центром социальной и судебной психиатрии им. В.П. Сербского, 2010. – С. 251-252.

14. Магда В.А. Психологічні особливості емоційної складової професійної деформації на прикладі дослідження тривожності фахівців МНС / В.А. Магда // Вісник ХПНУ Г.С. Сковороди. Психологія. - Харків: ХПНУ, 2010. - Вип. 34. – С. 130 - 138.

15. Магда В.А. Умови профілактики та корекції професійної деформації фахівців МНС / В.А. Магда // Психологічні технології в екстремальних видах діяльності: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (г. Донецьк, 20 травня 2010 р.). - Донецьк, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.А. Дидоренка, 2010. – С. 174 - 177.

АНОТАЦІЇ

Магда В.А. Особливості професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах». – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2011.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у розкритті особливостей професійної деформації у працівників кожного конкретного виду діяльності в межах аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Достовірно доведено існування тісного взаємозв'язку між особливостями професійної деформації у рятувальників та рівнем їх власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей, який виступає основною специфічною відмінністю професійної діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Виділено специфічні особливості, характерні для кожного конкретного виду діяльності, які створюють передумови розвитку професійної деформації на рівні макроаналізу, посереднього аналізу та мікроаналізу.

Розроблено алгоритм прогнозу виникнення у рятувальників професійної деформації працівників на основі визначення основних взаємозв'язків між її компонентами.

***Ключові слова:** професійна деформація, власна відповідальність, аварійно-рятувальні підрозділи, макроаналіз, посередній аналіз, мікроаналіз.*

Магда В.А. Особенности профессиональной деформации у работников аварийно-спасательных подразделений МЧС Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – «Психология деятельности в особых условиях». – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2011.

Диссертация посвящена теоретико-эмпирическому исследованию особенностей профессиональной деформации работников каждого конкретного вида профессиональной деятельности в рамках аварийно-спасательных подразделений МЧС Украины.

Определено понятие профессиональной деформации с учётом специфики деятельности МЧС как комплекс взаимосвязанных изменений отдельных качеств и личности в целом, которые зависят от степени ответственности работников за жизнь других людей.

Доказано, что особенности профессиональной деформации зависят от специфики деятельности – уровня собственной ответственности за жизнь и здоровье других людей.

Расширено границы классического распределения профессиональных сфер и отнесено профессиональную деятельность работников аварийно-спасательных подразделений к сфере «человек-техника-человек».

Исследовано особенности проявления профессиональной деформации на трёх уровнях: уровне макроанализа, промежуточного анализа и микроанализа.

На уровне макроанализа категория профессиональной деформации изучена с учётом объективных факторов каждого конкретного вида профессиональной деятельности и субъективного восприятия спасателями своей профессии.

На уровне промежуточного анализа деформационные изменения исследованы на основе индивидуально-личностных характеристик, показателей мотивационной и эмоционально-волевой сферы работников.

На уровне микроанализа особенности профессиональной деформации выделены на основе поведенческих особенностей специалистов.

Доказано существование взаимосвязи между уровнем собственной ответственности спасателя и особенностями его профессиональной деформации.

Разработан алгоритм прогнозирования возникновения у работников аварийно-спасательных подразделений профессиональной деформации на основе изучения основных взаимосвязей между её компонентами.

Ключевые слова: профессиональная деформация, собственная ответственность, аварийно-спасательные подразделения, макроанализ, промежуточный анализ, микроанализ.

Magda V.A. Features of professional deformation of employees of search-and-rescue units of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for taking the candidate degree in Psychological Sciences, speciality 19.00.09 – «The psychology of activity in special circumstances». – National University of Civil Defense of Ukraine. – Kharkiv, 2011.

The thesis submits a theoretical generalisation and a new solving of the scientific problem that consists of the features disclosure of professional deformation of employees in each specific activity category within the search-and-rescue units of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine.

It is proved that there is the existence of close correlation between features of professional deformation of rescuers and the level of their personal responsibility for preserving life and health of other people. This close correlation is the main specific peculiarity of professional work of the search-and-rescue services of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine.

There are specified the peculiar features, which are distinctive for each specific activity category that create preconditions for development of professional deformation at the level of macroanalysis, mediate analysis and microanalysis.

The algorithm is worked out for prediction of the origin of employees' professional deformation that rescuers have based on determination of the fundamental correlations between its components.

Key words: professional deformation, personal responsibility, search-and-rescue units, macroanalysis, mediate analysis, microanalysis.

Підписано до друку 15.02.2011р. Формат 60x90/16.
Обсяг 0,9 ум.-друк.арк. папір офсетний. Друк ризограф.
Наклад 100 прим. Зам.№25.

Надруковано у центрі поліграфії ТОВ «Рейтинг»
Свідоцтво про державну реєстрації ю.о.24668889.
61120, м.Харків, вул.Сумська,37 Тел.(057)700-53-51